

ZÜHDÜ PAŞA CAMİİ ve MEKTEBİ

Zühüdü Paşa Camii'nin içinden bir görünüş

üşlûpların etkisiyle şekillenmiştir. Kadınlar mahfili son derece yalın görünümlüdür. Merkezî kısmı harime doğru içbükey profilli olup iki yanından madenî konsollar, ortadan ise sekizgen gövdeli iki ahşap sütun tarafından taşınır. Mahfilin ahşap korkulukları da ajurludur. Yapı iki kat halindeki pencerelerle gün ışığı alır. Bunlardan üst seviyedekiler üçüz pencereler halinde ve kemerlerin içinde yer almaktadır. Alt seviyedeki dikdörtgen şekilli pencereler ise üsttekilere oranla daha büyük, sivri kemerleriyle neo-gotik etkisi gösterir. Mihrap cephesiyle ön cephede mevcut ikişer pencereye karşılık diğer iki cephede üçer pencere vardır.

Duvarlarda, kubbe içinde, pandantiflerde ve pencere kenarlarında çok renkli kalem işi süslemeler bulunmaktadır. Caminin mahfil kısmı dışındaki üç duvarında, pencere katları arasında sekiz kartuştan oluşan yazı kuşağı ise bir başka dekoratif unsur olarak iç süslemeyi tamamlamaktadır. Kur'an'dan çeşitli âyetlerin yer aldığı panolardaki yazılar mavi fon üzerine celî kûfî hattıyla ve altın yaldızla yazılmış, boş kısımlar harflerin uç kısımları kıvrık dallar ve yapraklarla doldurulmak suretiyle bezenmiştir. Pandantiflerde görülen madalyonlarda da çiçekli kûfî hattıyla yazılmış âyetler mevcuttur. Bu yazıların Kırkor Köçeoğlu adında Ermeni bir hattata ait oldu-

ğu söylenirse de (Ekdal, *Bizans Metropolisinde İlk Türk Köyü Kadıköy*, s. 200) bunlar aslında Ebüzziyâ Mehmed Tefvik Bey'in hattıdır (Aksu, s. 60). Yazılarda Ebüzziyâ Tefvik'e özgü üslûp özellikleri açık biçimde kendini belli eder (*DİA*, X, 376-377). Celî sülûs yazıların ketebesinde ise Hüsameddin adı okunmaktadır. Kurşun kaplı kubbenin etek kısmı üç sıra testere dişiyle hareketlendirilmiştir. Tek şerefeli minaresi kesme taştan ve bodur bir gövdeye sahiptir; caminin sağ köşesinden son cemaat yerinin duvar kitlesi içinden yükselir. Şerefe altında iki sıra halinde dil yaprağı ve yumurta frizinden meydana gelen, ilk çağ'ın antik mimarisine özgü neo-klasik süslemeler bulunur. Boğumlu taş külâhı da klasik örneklerden çok farklı bir biçimdedir.

Zühüdü Paşa Mektebi'nin kitabesi

Caminin kuzeybatısında avluya bitişik konumdaki sıbyan mektebinin cadde yönüne bakan kitâbesi yapının camiden beş yıl sonra inşa edildiğini gösterir. Altı kartuş halindeki üç satırlık kitâbe manzum olup ta'lik hattıyla yazılmıştır. Zühüdü Paşa'nın kurduğu vakfa bağlı şekilde bütün harcamaları bu vakıf tarafından karşılanan mektepte 1888-1921 yılları arasında eğitim verilmiştir. Mektep iki katlı ahşap bir yapıydı. 1980'li yıllarda restore edilip bugünkü halini almıştır. Günümüzde Kadıköy Müftülüğü'ne bağlı Kur'an kursu binası olarak kullanılmaktadır. Caminin güneybatı duvarının önünde aile fertlerinin gömüldüğü beş mezardan ibaret küçük bir hazire vardır. Burada Zühüdü Paşa, ikinci eşi Hatice Vâhide Kamer Hanım, oğlu Âsım Bey, kızı Sulhiye Hanım ile vakfın mütevellisi olan kızı Ayşe Lutfiye Hanım'ın mezarları bulunmaktadır. 1980'li yılların sonlarına doğru istimlak edilerek caminin arsasına katılan mihrap önündeki bölümde sekiz ince sütuna dayanan, kubbeyle örtülü, mermer hazneli bir şadırvanla musallâ taşları bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Salih Zeki Kutluay – Tayyar Anakök, *Kalkedonya (Kadıköy) Tarihi*, İstanbul 1951, s. 26; Ahmet Nuri Sinaplı, *Maliye ve Maarif Nazırı Ahmet Zühüdü Paşa*, İstanbul, ts. (Lebib Yalkın Yayınları), tür.yer.; Semavi Eyice, "İstanbul Minareleri", *Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, İstanbul 1963, I, 73, rs. 126; a.mlf., "İstanbul-Şam-Bağdat Yolu Üzerindeki Mimarî Eserler, I: Üsküdar-Bostancıbaşı Güzergâhı", *TD*, IX/13 (1958), s. 82; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, Ankara 1965, II, 72; M. Şükrü Usluduran, *Kadıköy-Bostancı Arası Türk Mimarî Eserleri* (mezuniyet tezi, 1979), İÜ Ed. Fak. Sanat Tarihi Bölümü, s. 24-25; Zeki Teoman, *Kadıköy ve Kadıköy'ün Öyküsü*, İstanbul 1980, s. 57; Müfid Ekdal, *Bizans Metropolisinde İlk Türk Köyü Kadıköy*, İstanbul 1996, s. 200; a.mlf., *Kapalı Hayat Kutusu Kadıköy Konakları*, İstanbul 2005, s. 112-116; Hüsamettin Aksu, *İstanbul Yapılarındaki Bazı Dekoratif Kûfî Hatlar*, İstanbul 2001, s. 60-62; Ziyad Ebüzziya, "Ebüzziyâ Mehmed Tefvik", *DİA*, X, 376-377; Belgin Arlı, "Zühüdü Paşa Camii", *DBİst.A*, VII, 567-568.

EBRU KARAKAYA

ZÜHEYR b. EBÛ SÜLMÂ

(زهير بن أبي سلمى)

Ebû Sülmâ (Ebû Büceyr) Züheyr
b. Ebî Sülmâ (Rebia)
b. Riyâh el-Müzenî
(ö. 609 [?])

Muallaka şairi.

Milâttan sonra 520 yılı civarında Necid'de Kasım bölgesinin kuzeybatısındaki Hâcir'de Abdullah b. Gatafân kabilesi için doğdu ve burada yaşadı. Züheyr ismi

“zehr” (çiçek) veya “ezher”in (beyaz, parlak) ism-i tasgiri. Babası Ebû Sülmâ Rebâ tarafından Müzeyne kabilesine mensuptu. Annesi Gatafân’ın kollarından Benî Mürre’den. Müzeyne, Benî Mürre ve Benî Abdullah b. Gatafân Necid’de, Medine’nin doğusuna düşen Hâcir’de yaşayan komşu kabilelerdi. Züheyr’in babası, Benî Mürre şairlerinden Beşâme b. Gadir’in kız kardeşiyle evlenmişti ve onlarla birlikte yaşıyordu. Ganimet dağıtımına itiraz ederek kabilesinden ayrılan Züheyr şiirlerinin hiçbirinde Müzeyne’deki ecdadına atıfta bulunmaz (İbn Kuteybe, I, 137). Babasının erken yaşta ölmesi üzerine annesi şair Evs b. Hacer’le evlenince Züheyr ile kardeşleri Evs, Hansâ ve Sülmâ’yı dayıları Beşâme b. Gadir himayesine aldı. Züheyr önce *Mu‘allağa*’sının nesib kısmında kendisine hitap ettiği Ümmü Evfâ ile evlendi, ondan olan çocukları küçük yaşta öldü. İkinci evliliğini yaptığı Benî Sühaym’dan Kebşe bint Ammâr’dan birer şair olan Kâb ile Büceyr ve nazar değmesi yüzünden genç yaşta attan düşerek ölen Sâlim ile (Ebû’l-Ferec el-İsfahânî, X, 460) Vebere adlı bir kızı oldu (Sa’leb, *Şerhu Şîri Züheyr b. Ebî Sülmâ*, s. 313, 326, 335, 345).

Züheyr, Hâris b. Verkâ es-Saydâvî, Herim b. Sinân ile yeğeni olan sahâbî Hâris b. Avf gibi önemli kişiler ve dayısı Beşâme b. Gadir, Nâbiga ez-Zübyânî, Zeydülhayl ile (Zeydül-Hayr) oğlu Kâb b. Züheyr gibi önemli şairler ve çeşitli kabilelerle münasebet kurdu; Tufeyl el-Ganevî’nin ve üvey babası Evs b. Hacer’in râvisi oldu. Ahlâkı ve barış severliğiyle tanınan Züheyr, Benî Uleym ve Benî Abdullah’ı hicvetti; Benî Temîm ile Benî Süleym’in, anne tarafından kabilesi Gatafân’a baskın yapacaklarını öğrenince bundan vazgeçmeleri için onlara ihtar mahiyetinde birer şiir yazdı (a.g.e., s. 184 vd., 213 vd.). Züheyr, kardeş kabileler olan Abs ve Zübyân arasında uzun zamandan beri süregelen Dâhis ve Gabrâ savaşlarına son vermek için, ölenlerin diyetlerini üstlenen Benî Mürre reislerinden Herim b. Sinân ile onun amcazadesi Hâris b. Avf hakkında methiyeler kaleme aldı. *Mu‘allağa*’sını bu savaşların sonunda yazan Züheyr 47. beytinde o sırada seksen yaşında olduğunu belirtti, ayrıca burada Hîre’nin (Lahmîler) hükümdarı Nu’mân b. Münzir’in 602 yılında meydana gelen düşüşüne de işaret etti (*EP* [İng.], XI, 557).

Uzun ömürlülerden (muammerûn) sayılan Züheyr’in Hz. Peygamber’le görüştüğü ve onun kendisi hakkında, “Allahım! Be-

ni onun şeytanından koru!” dediği, bunun üzerine Züheyr’in ölünceye kadar hiçbir beyit söylemediği rivayet edilir (Ebû’l-Ferec el-İsfahânî, X, 445). Eğer bu rivayet doğru ise görüşmenin bi’setten (m.s. 610) önce gerçekleşmiş olması gerekir. Şairin 631 yılında öldüğünü söyleyenler varsa da bu doğru olamaz; çünkü oğlu Kâb’ın bir şiirinde, “Ben doksan yıl yaşayanın oğluyum” demesi onun bi’setten bir yıl önce doksan yaşlarında öldüğünü gösterir. Nitekim yaşlı şairin gördüğü rivayet edilen rüya da bu tarihe işaret etmektedir: Züheyr gökten uzatılan bir ip görür, ona uzanır fakat yetişemez. Bunun üzerine Züheyr Kâb ile Büceyr’i çağırır ve onlara rüyasını yorumlayarak, “Oğullarım! Âhir zaman peygamberinin gelmesi yakındır, ancak ben yetişemeyeceğim, siz araştırıp ona iman edin” diye vasiyet eder (Ebû Zeyd el-Kureşî, I, 70). Ölümünün ardından kız kardeşi Hansâ onun için mersiye yazmıştır. Züheyr iyi ahlâk sahibi, ağır başlı, sakın, vakarlı ve iffetli bir şahsiyetti. Daima kendi kabilesinin ve diğer kabile mensuplarının iyiliğini istemiş, çevresine ahlâk ve barış telkin etmiştir. Hz. Peygamber’in zuhurdan önce hak din ve hak kitap hakkında şiir yazanlardandı. Hanîf şairler zümresindendir; her şeyi yaratan Allah’a ve öldükten sonra dirilmeye ve hesaba inanıyordu.

Mu‘allağa şairleri arasında seçkin bir yere sahip olan Züheyr, İmrûülkays ve Nâbiga ez-Zübyânî ile birlikte İslâm öncesi dönemin üç büyük şairinden biri kabul edilir. Züheyr birinci tabaka şairlerinden olup aile bireyleri arasında çok sayıda şair yetişmiştir. Babası Ebû Sülmâ, kız kardeşleri Sülmâ ile Hansâ, kardeşi Evs, oğulları Büceyr ile Kâb şairdi. Soyundan gelen şairlerin en ünlüsü *Kaşidetü’l-Bürde* sahibi Kâb’dır. Onun oğlu Ukbe el-Mudarrab, bunun oğlu Avvâm ve Kâb’ın diğer bir torunu Amr b. Saîd de şairdi (*İA*, XIII, 640). Dayısı Beşâme b. Gadir ile üvey babası Evs b. Hacer, Züheyr’in iyi bir şair olarak yetişmesinde önemli rol oynamış, kendisi de oğlu Kâb ile şair Hutay’e’ye şiir sanatının inceliklerini öğretmiştir. Vezin ve kafiye aksaklıklarına rastlanmayan şiirlerinde kusursuz ve berrak bir dil kullanmış, veciz ve sağlam bir üslûba sahip olmuştur. Tavil, vâfir ve basîf bahirlerinde başta medih olmak üzere fahr, vasıf (tasvir) ve hiciv türlerinde şiirler yazmıştır. Şiirleri ciddi, hikmetli ve eğitici, bir kısmı darbimesel haline gelmiştir. Her şiirini ince

bir eleştiri süzgecinden geçirerek yazar, bazan bu bir yıl gibi uzun zaman alırdı. Bu tür şiirleri “havliyyâtü / münakkaḥiyyâtü / münakkaḥâtü Züheyr” (Züheyr’in yıllıkları) diye anılmış ve uzun süre devam eden şeyler için darbimesel gibi kullanılmıştır. Özellikle çoğu Herim b. Sinân hakkında olan methiyeleriyle temayüz etmiştir. Övdüğü kişileri abartı ve yalana başvurmaktan gerçek sıfatlarıyla över, asılsız övgülerden uzak durur, intihal yapmaktan, garîb kelimeler kullanmaktan sakınırdı (İsfahânî, X, 444). Bu hususlarda gösterdiği titizlik sebebiyle Hz. Ömer tarafından takdir edilmiştir. Ayrıca Hz. Ebû Bekir, Osman ve Muâviye de kendisini takdir edenlerdendir. Hutay’e, İbn Ahmer ve Cerîr b. Atıyye gibi şairler Züheyr’i en büyük Arap şairi kabul etmiştir.

Eserleri. 1. *Mu‘allağa*. Divanında ve bütün muallaka şerhlerinde yer alan, “mîm” kafiyeli altmış beyit civarındaki kaside Züheyr’e haklı bir şöret kazandırmıştır; kaside, kardeş kabileler olan Abs ile Zübyân arasında, Dâhis ve Gabrâ adlı iki atla yapılan yarışta hile yapılmasıyla çıkan, kırk yıl kadar sürerek çok sayıda insanın ölümüne sebep olan ve iki atın adıyla anılan savaşı, 3000 deve kan bedeli ödemek suretiyle barışla sona erdiren Benî Mürre’nin reislerinden Herim b. Sinân ile yeğeni Hâris b. Avf’ın methi hakkındadır. Doğuda ve Batı’da defalarca basılmış, diğer muallakalar içinde veya müstakil olarak birçok dünya diline (Farsça, Urduca, Türkçe, Latince, Fransızca, Almanca, İngilizce, İspanyolca vb.) tercüme edilmiştir. Züheyr’in *Mu‘allağa*’sı, T. Nöldeke (Wien 1899-1901), A. Raux (Cezayir 1905) ve O. Rescher (Paris 1913; *MO*, VII [1913], s. 137-195) tarafından neşredilmiştir (ayrıca bk. **MUALLAKÂT**). **2. *Dîvân*.** Eserde yer alan şiirlerin çoğunu Herim b. Sinân ile babası Sinân hakkında yazılan methiyeler teşkil eder. Kadim şairlere refakat eden ve şiir sanatında onların çırağı konumunda bulunan râviler bunların şiirlerini ezberler ve gerektiğinde inşad ederlerdi. Züheyr’in râvileri Şemmâh b. Dirâr, Hutay’e ve oğlu Kâb’dı. Diğer taraftan II. (VIII.) yüzyıl boyunca, özellikle Basra ve Kûfe dil mekteplerine mensup râviler onun şiirlerinin rivayetiyle meşgul olmuştur. Bunların arasında Basralılar’dan Ebû Amr b. Alâ, Ebû Ubeyde Ma’mur b. Müsennâ ve Asmaî; Kûfeliiler’den Hammâd er-Râviye, Mufaddal ed-Dabbî ve Ebû Amr eş-Şeybânî zikredilebilir. Züheyr’in şiirlerini rivayet ederek zamanımıza intikalini sağlayan Asmaî

ZÜHEYR b. EBÜ SÜLMÂ

aynı zamanda divanı toplayan ilk şahsiyettir. Divan ayrıca İbnü's-Sikkî, Ebü'l-Hasan Ali b. Hasan et-Tûsî, Sükkerî, Saûdâ diye bilinen Muhammed b. Hübeyre el-Esedî, Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî ve A'lem eş-Şentemerî tarafından derlenmiştir. İbnü's-Sikkî, Sa'leb, Saûdâ, Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî, A'lem eş-Şentemerî ve Ebû Bekir Âsım b. Eyyûb el-Batalyevsî gibi âlimler divana şerh yazmış, ancak bunlardan İbnü's-Sikkî, Saûdâ ve Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî'nin şerhleri günümüze ulaşmamıştır. Zühey'r'in şiirlerinin ve divanının bazı önemli baskıları ve neşirleri şunlardır: *The Divans of the Six Ancient Arabic Poets (el-İkdû's-semîn fî devâvînî's-şu'arâ'i's-sitteti'l-Câhiliyyîn)* (nşr. W. Ahlwardt, London 1870, s. 75-102); Yûsuf b. Ebû Saîd el-Beyrûtî, *el-Me'ânî'l-bedî'a fî şî'ri Zühey'r b. Rebî'a* (Beyrut, ts. [el-Mektebetü'l-cedîde]; *el-İkdû's-semîn fî devâvînî's-şu'arâ'i's-şelâseti'l-Câhiliyyîn* içinde, Beyrut 1886, s. 27-62); A'lem eş-Şentemerî, *Şerhu Dîvânî Zühey'r b. Ebî Sûlmâ* (Primeurs Arabes, II, nşr. C. Landberg, Leyde 1889; Kahire 1323/1905); Sa'leb, *Şerhu Dîvânî Zühey'r b. Ebî Sûlmâ* (Kahire 1363/1944, 1384/1964; nşr. Hannâ Nasr el-Hittî, Beyrut 1992); *Dîvânü Zühey'r b. Ebî Sûlmâ* (nşr. ve şerh: Kerem el-Bustânî, Beyrut 1953, 1960); A'lem eş-Şentemerî, *(Şerhu) Eş'ârü's-şu'arâ'i's-sitteti'l-Câhiliyyîn* (nşr. W. Ahlwardt, *el-İkdû's-semîn* içinde, London 1870, s. 75-102; nşr. K. Dyroff, Münih 1892; nşr. Mustafa es-Sekkâ, Kahire 1954; şerh ve ta'lik: M. Abdülmün'im el-Hafâcî, Kahire 1377/1958, I, 278-355); *Şerhu Dîvânî Zühey'r b. Ebî Sûlmâ* (nşr. ve şerh: Ahmed Tal'at, Beyrut 1968); *Şî'rü Zühey'r b. Ebî Sûlmâ* (A'lem eş-Şentemerî'nin şerhiyle birlikte, nşr. Fahreddin Kabâve, Halep 1390/1970, 1973; Beyrut 1982, 1413/1992); Sa'leb, *Şerhu şî'ri Zühey'r b. Ebî Sûlmâ* (nşr. Fahreddin Kabâve, Beyrut 1982); *Dîvânü Zühey'r b. Ebî Sûlmâ* (şerh ve takdim: Ali Hasan Fâûr, Beyrut 1988). Mustafa es-Sekkâ *Muhtârü's-şî'ri'l-Câhili* (Kahire 1348/1929, I, 150-215) ve Fuâd Efrâm el-Bustânî, *Zühey'r b. Ebî Sûlmâ-Muntehabât şî'riyye* (Beyrut 1929, 1963) adıyla Zühey'r divanından seçmeler yapmıştır. O. Rescher, C. Landberg neşirinden Zühey'r'in divanını Almanca'ya tercüme etmiştir (*Beiträge zur arabischen Poesie*, IV/2, İstanbul 1952, s. 1-46). Zühey'r'e dair ilk araştırmalardan birini K. Dyroff yapmış (bk. bibl.), Türkiye'de Süleyman Tülücü ve Arap ülkelerinde birçok kişi eser üzerine tez çalışmaları ger-

çekleştirmiş; Abdülhamîd Sened el-Cündî, Hannâ Nemir, Alfred Hûrî, İhsan en-Nas, Cemîl Sultân, M. Yûsuf Ferrân, Fetihyie Mahmûd Ferenc el-Ukde, Abdülkâdir er-Rabâî, Ali İbrâhim Ebû Zeyd gibi müellifler tarafından müstakil eserler kaleme alınmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Cumahî, *Fuḥûlû's-şu'arâ'*, I, 51, 52, 54, 63-64, 66; ayrıca bk. İndeks; Ebû Hâtım es-Sicistânî, *el-Mu'ammerûn ve'l-veşâyâ* (nşr. Abdülmün'im Âmir), Kahire 1961, s. 83-84; İbn Kuteybe, *eş-Şî'r ve's-şu'arâ'*, I, 78, 137-153; ayrıca bk. İndeks; Sa'leb, *Şerhu Dîvânî Zühey'r b. Ebî Sûlmâ*, Kahire 1363/1944, mukaddime, s. 3-18; a.mlf., *Şerhu Şî'ri Zühey'r b. Ebî Sûlmâ* (A'lem eş-Şentemerî'nin şerhiyle birlikte, nşr. Fahreddin Kabâve), Halep 1390/1970, neşreden giriş, tür.yer.; Ebû'l-Ferenc el-İsfahânî, *el-Egâni* (nşr. Abdüsettar Ahmed Ferrâc), Beyrut 1414-15/1994, X, 443-461; ayrıca bk. İndeks; Ebû Zeyd el-Kureşî, *Cemheretü eş'ârî'l-Arab* (nşr. Ali M. el-Bicâvî), Kahire 1967, I, 67-71, 104-105, 178-216; Merzûbânî, *el-Müveşşah* (nşr. Ali M. el-Bicâvî), Kahire 1385/1965, s. 56-62; Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb*, II, 332 vd., 410; V, 453-458; ayrıca bk. İndeks; L. Şeyho, *Şu'arâ'ü'n-Naşrâniyye*, Beyrut 1890, I, 510-595; K. Dyroff, *Zur Geschichte der Überlieferung des Zuhairdiwans mit einem Anhang unedierter Gedichte Zuhairs*, München 1892, tür.yer.; Bağdatlı Mehmed Fehmî, *Târih-i Edebiyyât-ı Arabiyye*, İstanbul 1335/1917, I, 43-50, 691-724; M. Hasan el-Marsafî, *Dirâsetü's-şu'arâ'*, Kahire 1363/1944, s. 216-250; Tâhâ Hüseyin, *Ḥadîşü'l-erbi'a'*, Kahire 1962, I, 77-113; a.mlf., *Fî'l-Edebi'l-Câhili*, Kahire 1969, s. 282-290; Şevki Dayf, *Târihu'l-edeb*, I, 300-332; Sezgin, GAS, II, 118-120; IX, 255-256; Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul 1973, s. 1, 23, 31, 66, 79; a.mlf., "Zühey'r", İA, XIII, 639-642; Süleyman Tülücü, *Zühey'r b. Ebî Sûlmâ ve Edebi Kişiliği* (doktora tezi, 1982), Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi; a.mlf., "Büyük Arap Şâiri Zühey'r b. Ebî Sûlmâ ve Tercüme-i Hâli ile İlgili Kaynak ve Tetkiklerin Tenkidi ve Değerlendirilmesi", *EAÜİFD*, sy. 8 (1988), s. 165-181; a.mlf., "Cahiliye Devri Şâirlerinden Zühey'r'in Dini İnanç ve Şiirlerinde Dini İzler", *Diyanet Dergisi*, XXV/2, Ankara 1989, s. 3-12; a.mlf., "Bir Hakîm ve Hanîf Şâir: Zühey'r b. Ebî Sûlmâ", *İslâmî Edebiyat*, sy. 23, İstanbul 1994, s. 36-38; İnci Koçak, "Zuhayr b. Abi Sulma'nın Şiirlerindeki Bazı Atasözleri ve Hikmetli Beyitleri", *DTCFD*, XXVIII/3-4 (1970), s. 233-237; Abdülkâdir er-Rebbâî, "eş-Şüretü's-şî'riyye ve mecâlâtü'l-hayât 'inde Zühey'r b. Ebî Sûlmâ", *el-Mevrid*, X/3, Bağdad 1400/1980, s. 11-34; Abdülmecîd el-Esdâvî, "Dîvânü Zühey'r b. Ebî Sûlmâ", *Âlemü'l-kütüb*, XIV/1, Riyad 1413/1993, s. 40-46; Yasin Ceylan, "Zühey'r'in Şiirinde Ahlâkî Değerler", *Yeni Ümit*, sy. 26, İzmir 1994, s. 18-23; F. Krenkow, "Zuhair b. Abi Sulma", *El*, IV, 1236-1237; Lidia Bettini, "Zuhayr", *El*² (İng.), XI, 556-558.

SÜLEYMAN TÜLÜCÜ

ZÜHEYR b. HARB

(bk. EBÜ HAYSEME, Zühey'r b. Harb).

ZÜHEYR b. MUÂVİYE

(زهير بن معاوية)

Ebû Hayseme Zühey'r
b. Muâviye
b. Hudeyc el-Cu'fî el-Kûfî
(ö. 173/789)

Küfeli hadis hâfızı.

95 (713-14) yılında doğdu. Ebû İshak es-Sebîî, Humeyd et-Tavîl, Esved b. Kays, Simâk b. Harb, A'meş ve Hişâm b. Urve gibi tâbiîn imamlarından hadis rivayet etti. Kendisinden aynı zamanda hocalarından olan İbn Cüreyc ve İbn İshak ile Zâide b. Kudâme, Abdullah b. Mübârek ve Ebû Dâvûd et-Tayâlisî gibi muhaddisler rivayette bulundu. 164 (780-81) yılında Küfe'den ayrılıp Cezîre'ye yerleşen Zühey'r 173'te (789) felç geçirmiş ve aynı yılın receb ayında vefat etmiştir. Kaynaklarda ölüm tarihi 172, 174 veya 177 (793) olarak da verilmektedir. Zühey'r'in Ruhayl ve Hudeyc adında iki kardeşi vardır.

Zühey'r cerh ve ta'dîl âlimleri tarafından sika olarak nitelendirilmiş olup Yahyâ b. Maîn hıfz bakımından onu Ebû Avâne el-Vâsîrî ile aynı seviyede, İsrâil b. Yûnus es-Sebîî'den ise daha kuvvetli görmüştür. Şuayb b. Harb de Zühey'r'i Şu'be b. Haccâc'dan çok üstün bir hâfız saymışsa da bu değerlendirme biraz mübalağalı bulunmuştur (İbnü'l-İmâd, I, 282). Süfyân b. Uyeyne talebelerini Zühey'r'den ders almaya teşvik etmiş, Küfe'de onun gibisinin bulunmadığını söylemiştir. Ahmed b. Hanbel, Zühey'r'in ilmin kaynaklarından olduğunu belirtmiş, Ebû Hâtım er-Râzî onu sünnete bağlı diye nitilemiş ve üç kardeşi içinde en güvenilir muhaddis olarak Zühey'r'i göstermiştir. Osman b. Saîd ed-Dârimî, Zühey'r gibi muhaddislerin rivayetlerinden şüphe edilemeyeceğini bildirmiş, Zühey'r'i hayırla yâdeden Saîd b. Mansûr onun hadislerinin yazılmasını tavsiye etmiştir. Ehl-i Irâk da Zühey'r'in mensup olduğu nesil içinde özellikle onun rivayetlerini tercih etmiştir (Mizzî, IX, 425).

Sika bir muhaddis olarak tanınmakla birlikte Zühey'r'in bazı râvilerden aldığı rivayetlerde dikkatli olunması istenmiştir. Özellikle Ebû İshak es-Sebîî'den olan rivayetleri Ebû İshak'ın ihtilâta uğramasından (zihnî melekelerinin zayıflamasından) sonraki döneme rastladığı gerekçesiyle kusurlu bulunmuştur. Zühey'r'i sika ve güvenilir bir hâfız diye tanımlayan Zehebî ise Ebû İshak es-Sebîî'nin hâfızasının zayıflamasına rağmen onun bu kusurunun hiçbir zaman rivayet ehliyetini kaldıracak şekilde bir ih-